

М.А. ХВЕСИК, А.В. СТЕПАНЕНКО, О.В. ЯРОЦЬКА
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ З УРАХУВАННЯМ РИЗИКІВ КАТАСТРОФІЧНИХ ПАВОДКІВ

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується різким збільшенням кількості стихійних лих на планеті, спричинених погодними умовами. Значні руйнівні наслідки мають паводки та повені, кількість яких за останні 20 років збільшилася в 6 разів. Вони все більше набувають катастрофічного характеру в різних регіонах України та завдають величезних збитків національній економіці. У Карпатському регіоні ці процеси є звичним природним явищем, але їхня частота та сила впливу останнім часом значно зросли.

23–27 липня 2008 р. в Карпатському регіоні України стався катастрофічний паводок, який спричинив великомасштабні руйнування і пошкодження об'єктів економіки, інфраструктури та життєдіяльності. Сума збитків від цієї надзвичайної ситуації становила близько 2,5 млрд. гривень.

Аналіз багаторічних спостережень свідчить, що причиною виникнення екстремальних ситуацій у басейнах річок Карпатського регіону, пов'язаних з негативних впливом вод на навколишнє середовище, є взаємодія низки природних та антропогенних факторів.

До природних факторів відносяться:

- складна гідрометеорологічна ситуація (кількість опадів вище норми, велика інтенсивність і тривалість) після вологих літа та осені, що спричиняють насичення ґрунту вологою і зменшення його водопоглинальної здатності та водопроникності;
- висока водність річок перед паводком;
- геолого-орографічні та гідрогеологічні умови, які призводять до формування обвалів та селів у гірських і прилеглих до них районах;
- високий енергетичний потенціал гірського рельєфу, що поступово збільшується у зв'язку із сучасним підвищенням гір;
- нестійкість окремих частин гірських масивів унаслідок сейсмічної активності надр та їх нерівномірної напруженості по окремих тектонічних зонах і вузлах у комплексі з активними ерозійними процесами;
- особливості гідрогеологічних умов, що зменшують зчеплення окремих частин блоків порід в умовах активного впливу гравітаційних сил;
- зниження міцності порід на схилах у зв'язку з їх вивітрюванням;

- різке зменшення здатності рослинного покриву затримувати дощові води, їх випаровування в атмосферу і припинення транспірації при закінченні вегетації, падінні листя з дерев і всиханні трав на луках;
- велика швидкість стікання води внаслідок значної крутизни схилів, близького залягання водонепроникних гірських порід;
- танення снігу на верхніх частинах гірських схилів при підвищенні температури повітря після попередніх снігопадів.

Наслідками господарської діяльності є:

- розорювання та знеліснення водозборів без застосування протиерозійних заходів, порушення технології виконання культуртехнічних робіт;
- забудова в заплавах річок;
- порушення режиму господарювання у водоохоронних зонах та на прибережних водозахисних смугах річок;
- видобування гравійно-піщаних матеріалів із русел річок та в їх долинах в обсягах, що перевищують рівновагу твердого стоку;
- влаштування доріг, мостів без урахування вимог будівельних норм у частині водовідводу та захисту від паводків;
- знищення приполонинних лісів та тривале використання полонин під випаси;
- ведення лісогосподарської діяльності за умови недостатньо розробленої раціональної науково обґрунтованої технології.

Найважливішим серед природних факторів є гідрометеорологічні, які в сукупності з особливостями поверхневого стоку відіграють домінуючу роль у створенні умов для катастрофічних природних явищ, у тому числі паводків, селів та зсувів. Для гірських річок Карпат паводки різного генезису характерні протягом року, зазвичай з частотою 4–8 разів на рік. За останні 50 років пройшло близько 150 паводків, які можуть бути віднесені до розряду сильних та катастрофічних.

У зв'язку з тим, що протипаводкові споруди будувались різними державами, розраховувались на різну забезпеченість, вони не складають єдиного комплексу, який міг би надійно виконувати протипаводковий захист та відповідати чинним нормативно-технічним документам. Відсутність в об'ємах водосховищ протипаводкової складової призводить до того, що в інтересах енергетиків, рибного господарства та інших водокористувачів водосховища тримаються наповненими і практичного впливу на зниження піку паводків не мають. Звідси ступінь небезпеки від паводкових вод як у гірських, так і рівнинних районах є високим.

Крім гідрометеорологічних та географічних особливостей, безпеку регіону визначають забудова територій з порушенням будівельних норм, рівень експлуатації та технічний стан водозахисної й водорегулюючої системи, гідротехнічних споруд, автомобільних доріг, залізниці, відсутність оперативних прогнозів та системи управління паводками, оповіщення населення тощо.

На сьогодні природні чинники, як правило, неможливо надійно спрогнозувати. Вони виникають і розвиваються стихійно, часто з дуже негативними, а нерідко з катастрофічними наслідками. В той же час саме непрогнозованість часу виникнення та масштабів прояву стихійних явищ вимагає проведення обов'язкового комплексу упереджувальних заходів, спрямованих на запобігання та мінімізацію їх негативного впливу.

Протягом останніх 50 років антропогенні фактори дедалі більшою мірою визначають виникнення паводкових катастроф. Важливо підкреслити, що в першій половині минулого століття антропогенний вплив на природні ландшафти був незначний.

У 90-ті роки ХХ ст. почався період підвищеної водності, який прийшов на зміну періоду низької водності (1982–1889 рр.). Орієнтовно вважається, що він буде тривати до 2008–2010 року.

Особливо великими за катастрофічністю та руйнівною силою були паводки 1912, 1927, 1941, 1947, 1955, 1969, 1998 (листопад) та 2008 (липень) років. Вони сформувалися на сприятливому гідрометеорологічному підґрунті і за своїми характеристиками та величиною завданих збитків досягли, а в ряді пунктів перевищили всі попередні паводки за періоди спостережень.

Ситуація ускладнюється ще і тим, що за минулий багаторічний період русла річок стиснено кілометрами дамб, а їхні заплави зайняті густо розташованими населеними пунктами та численними комунікаціями.

Слід підкреслити, що негативний вплив природних факторів, які створюють надзвичайні ситуації при проходженні паводків, не є максимальним. Аналіз палеогеологічних і палеогеографічних процесів свідчить про необхідність бути готовим до значніших негативних ситуацій, пов'язаних з аномальною водністю, небезпечними екзо- та ендегенними геологічними процесами у басейнах річок Дністер, Сірет, Прут.

Як показав попередній досвід, пасивний протипаводковий захист за допомогою дамб, побудованих у різні роки і на рівні води різної забезпеченості в річках, не здатний завжди гарантувати захисні функції навіть у разі подальшої їх реконструкції.

Проблему захисту від паводків розв'язати лише інженерними заходами неможливо. Там, де недостатньо враховуються природні чинники, де заощаджують на запобіжних заходах, які забезпечують стійкість екосистеми, витрати на ліквідацію наслідків шкідливої дії вод значно збільшуються.

Вирубання лісів, розорювання земель спричиняють замулення русел річок. Забудова заплавл призводить до зростання навантаження на водозбори. Внаслідок цього порушується природний режим річок, змінюються умови формування стоку, частішають паводки, зростають масштаби збитків. Затоплення і підтоплення територій, руйнування берегів річок та водойм спричиняють деградацію ґрунтів, загибель рослинного і тваринного світу, заболочення водоймищ, їх пониження, виникнення замкнених територій. При цьому слід мати на увазі, що паводки на гірських річках практично неможливо прогнозувати заздалегідь і вони здебільшого виникають раптово. Отже, населення, що проживає в прибережних містах і селах, зазнає значних

матеріальних та моральних втрат від паводків і перебуває в постійному напруженні. Це стосується навіть тих населених пунктів, де є протипаводкові споруди. Існуючий комплекс захисних споруд на річках та водоймах є недостатнім і потребує реконструкції та перебудови. Це викликано тим, що їх значна частина будувалася для розв'язання локальних проблем і вони не складають єдиний комплекс, розрахований на надійний захист від катастрофічних паводків.

Карпатський регіон займає значне місце в економічній системі України. На нього припадає 16,1% території, 19,1 – кількості населення, 12,1 – валового регіонального прибутку, 7,8% обсягу реалізованої промислової продукції.

Державною стратегією соціально-економічного розвитку України на період до 2015 р. визначені пріоритети розвитку Карпатського регіону (табл.).

Таблиця

Державні пріоритети розвитку областей Карпатського регіону на період до 2015 року

Область	Основні державні пріоритети
Закарпатська	Розвиток транскордонного співробітництва, прикордонної інфраструктури. Розвиток туристичного та курортно-рекреаційного комплексу. Технологічне оновлення деревообробної, меблевої, лісохімічної, легкої і харчової промисловості. Протипаводковий захист. Розвиток логістики
Львівська	Прикордонне співробітництво, розвиток транспортної мережі, логістика, розбудова інфраструктури перетину кордону. Реструктуризація вугільної, гірничодобувної й хімічної промисловості. Розвиток агропромислового комплексу, легкої, меблевої промисловості. Розвиток рекреаційно-курортного комплексу. Науково-освітня сфера. Протипаводковий захист
Івано-Франківська	Туристично-рекреаційний комплекс (у т.ч. зелений сільський туризм). Реструктуризація хімічної та нафтохімічної промисловості, розвиток деревообробної, меблевої та легкої промисловості. Протипаводковий захист. Логістика. Зв'язок, телекомунікації
Тернопільська	Розвиток високопродуктивного агропромислового комплексу. Технологічне оновлення машинобудування, переробної промисловості. Розвиток науково-освітнього комплексу. Транспортна інфраструктура, зв'язок та телекомунікації
Чернівецька	Високотехнологічне агропромислове виробництво. Високотехнологічне машинобудування. Хімічна промисловість. Розвиток транспортної інфраструктури, логістики, зв'язку і телекомунікацій
Вінницька	Високотехнологічний розвиток агропромислового виробництва. Будівництво автошляхів, міжнародного транспортного коридору № 3, 5. Модернізація машинобудівних, складних виробництв побутової та електронної техніки

За величиною території та кількістю населення **Закарпатська область** відповідає європейському стандарту адміністративних територіальних утворень такого рівня. Досягти зазначеного стандарту прагнуть майже всі подібні за територією і населенням до України держави Європи. Зазначимо, що в цілому

обласний поділ України відповідає сучасним європейським параметрам. Певна невідповідність стосується окремих регіонів, кількісний склад населення яких перевищує межі, прийняті у Європейському Союзі, зокрема Донецької, Дніпропетровської та Харківської областей.

Економіка області представлена всіма сферами економічної діяльності. У структурі валової доданої вартості на промисловість припадає 35,8%, сільське господарство – 11,7, послуги – 41,5, будівництво – 6,2%.

До основних конкурентних переваг розвитку області можна віднести: вигідне географічне положення; наявність унікальних природних та рекреаційних ресурсів; високу культуру господарювання, традиції та навички місцевого населення; позитивні зрушення в економіці і підприємницьку активність населення; значний рівень людського розвитку; високу інвестиційну привабливість регіону; наявність досвіду співпраці з відомими транснаціональними компаніями; розгалужену транспортну та телекомунікаційну мережі; порівняно низький рівень антропогенного забруднення довкілля.

Суттєвий вплив на економічні, соціальні та екологічні процеси мають наступні обмеження: малоземелля, дефіцит сільськогосподарських земель; територіальні диспропорції в розвитку і забезпеченості ресурсами; складні умови проживання та господарської діяльності в гірській місцевості; високий ризик виникнення небезпечних природних стихійних явищ; дефіцит внутрішніх фінансово-кредитних ресурсів; залежність економіки від поставок енергоносіїв.

Місія Закарпатської області полягає в тому, щоб на основі багатовікового досвіду, традиційної самоорганізації громад та самовідданої праці забезпечити комфортне проживання всіх мешканців і збереження унікальних культурно-етнічних і природних особливостей краю через механізм стратегічного управління, освіти, рівні можливості, структуризацію економіки для реалізації регіональних і національних завдань та сталого економічного зростання на базі збереження й раціонального використання природних ресурсів, географічного розташування території, активного розвитку прикордонного співробітництва в інтересах кожної людини, територіальної громади й України загалом. При цьому прояв інтересів держави полягає в реалізації таких стратегічних напрямків, як розвиток транскордонного співробітництва, розбудова прикордонної інфраструктури, розвиток туристичної та курортно-рекреаційної сфери, забезпечення протипаводкового захисту, розвиток транспортної мережі, логістики, які не суперечать інтересам кожної людини чи територіальної громади, оскільки сприятимуть створенню нових робочих місць та підвищенню доходів населення регіону.

Розвиток людини та підвищення соціальних стандартів життя передбачає: забезпечення доступу та високоякісної освіти протягом життя; підвищення тривалості життя та доступу до високих стандартів медичного обслуговування; формування здорового способу життя; підвищення культури життя та збереження історико-культурної спадщини; забезпечення соціальної підтримки вразливих верств населення.

Формування конкурентоспроможної та життєздатної економіки здійснюватиметься шляхом: забезпечення ефективності енерго- та ресурсозбереження у сфері господарювання; переходу до програми системних

інноваційних реформ; формування системи забезпечення стандартів якості продукції; формування розгалуженої ринкової та інституційно-організаційної інфраструктури економіки; створення умов для розвитку підприємництва.

Поглиблення транскордонної та єврорегіональної співпраці передбачається здійснювати на основі: розвитку ділової прикордонної інфраструктури та співпраці між місцевими і регіональними громадами країн-сусідів; поглиблення економічної транскордонної інтеграції господарюючих суб'єктів європейських країн та регіонів; створення спільних підприємств у високотехнологічних сферах діяльності; формування міжнародних транспортних логістичних центрів, зокрема на базі існуючих підприємств Чопсько-Загонського транспортного вузла (Україна–Угорщина), підприємств станції Чіерна-над-Тісоу (Словацька Республіка) та провідних підприємств країн-вантажовідправників – вантажоотримувачів; формування й розвиток транскордонної інформаційно-комунікаційної і транспортної мереж.

Розвиток туризму та курортно-рекреаційної сфери здійснюватиметься за рахунок диверсифікації та підвищення конкурентоспроможності туристичних і курортно-рекреаційних послуг, а також розвитку туристично-сервісної інфраструктури.

Промоція рекреаційно-туристичного потенціалу передбачає: стимулювання промоційної компанії рекреаційного й туристичного потенціалу (лікувальні курорти, курорти з мінеральними водами, зимові види спорту); сприяння створенню рекламно-інформаційного продукту рекреаційно-туристичного комплексу (веб-портал, мережа інформаційно-туристичних центрів, щорічна міжнародна виставка-ярмарок тощо); формування впізнаваного бренду території; розробку регіонального культурного символічного іміджу; активізацію Інтернет-промоушен туристичного бренду регіону; поглиблення зв'язків курортно-рекреаційного комплексу та суміжних галузей.

Просторовий розвиток здійснюватиметься на основі: усунення територіальних диспропорцій; формування гармонійного просторового комплексу промислових, житлових та зелених зон; розвитку просторово збалансованої виробничої та соціальної інфраструктури; забезпечення комфортних умов проживання.

Значна увага приділятиметься *охороні навколишнього середовища й екологічній безпеці*, що передбачає: покращення якості навколишнього середовища та гарантування екологічної безпеки; забезпечення формування регіональної економічної мережі, яка б відповідала обґрунтованим пропорціям промислових та природних зон; формування ефективної системи контролю за збереженням природних ландшафтів на ділянках, що мають природну та історико-культурну цінність; розробку транскордонних природоохоронних програм щодо природоохоронних територій міжнародного значення; запобігання техногенним аваріям, катастрофам та стихійним лихам.

Розв'язання проблем регіонального розвитку Закарпатської області, становлення місцевого самоврядування та вдосконалення відносин "центр – регіон" перебуває у площині інституційного і правового поля та є можливим у результаті формування і реалізації державної регіональної політики, чіткого

розподілу функцій та координування діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Львівська область за економічним потенціалом та перспективами розвитку посідає провідне місце в державі. Відносно диверсифікована структура регіональної економіки, висока підприємницька активність населення, історичні європейські традиції ведення бізнесу, регіональні особливості та ресурсний потенціал стимулювали формування сучасної (порівняно з іншими регіонами України) структури економіки області. Це дає можливість Львівщині стати одним із регіонів стабільного та прискореного економічного розвитку, економічного зростання України.

Стратегічною метою розвитку Львівської області є гарантування розвитку людського потенціалу шляхом забезпечення високих стандартів навчання, доступного для працівників протягом усього періоду їх виробничої діяльності, активізації співпраці у сфері освіти і науки, забезпечення повної зайнятості працездатного населення. Для поліпшення ситуації необхідно передбачити розвиток галузі охорони здоров'я. Планується: підтримувати і розвивати медичні центри із сучасними технологіями, передусім щодо надання нейрохірургічної та кардіохірургічної допомоги; удосконалювати систему сімейної медицини та охорони материнства і дитинства, забезпечити їх кваліфікованими медичними кадрами, відповідним обладнанням, умовами для роботи та проживання; наближувати лікарську допомогу до населення в сільській місцевості шляхом перепрофілювання фельдшерсько-акушерських пунктів у лікарські амбулаторії та відкриття нових фельдшерсько-акушерських пунктів; активізувати профілактичну роботу серед населення, пропагувати здоровий спосіб життя для попередження виникнення хронічних хвороб, зокрема серцево-судинної системи та онкологічної патології; здійснювати оптимізацію цілодобової стаціонарної мережі та збільшувати кількість ліжок денних стаціонарів у поліклініці; запровадити програми загальнообов'язкового медичного страхування населення України.

Економічні контакти Львівщини із Західною і Центральною Європою відносно слабкі, тому регіон повинен докласти зусиль для розбудови власних міжнародних зв'язків. Тож важливою *стратегічною метою є використання переваг прикордонного розташування з метою забезпечення відкритості та активізації міжнародних контактів Львівської області.*

Передбачається розширити ярмаркову й виставкову діяльність, започаткувати проведення ярмарку "Схід–Захід" і створити виставковий центр, активізувати рекламну кампанію ділових можливостей для інвесторів. Планується здійснювати моніторинг програм розвитку міжнародних транспортних коридорів до основних західноєвропейських міст з метою зміцнення економічних зв'язків із Західною Європою; створити умови для відкриття на Львівщині нових дипломатичних представництв іноземних держав і торговельних представництв відомих фірм; здійснити низку програм, покликаних забезпечити належне ставлення митних служб та державної автоінспекції до іноземців, що сприятиме створенню доброзичливого іміджу регіону.

Стратегією передбачається відновити зв'язки між наукою, освітою та реальною економікою, запровадити системну підтримку інноваційних ініціатив

вітчизняних та іноземних підприємств, розташованих на території Львівщини, розвивати дослідницький потенціал наукових й освітніх установ регіону, сприяти розвитку малих інноваційних фірм. Промисловість може і повинна стати основним джерелом фінансування дослідних розробок. Тому стратегічною метою піднесення Львівщини є розвиток людського капіталу, інноваційного потенціалу та технологічно розвинутих підприємств.

Освіта – провідний чинник суспільного життя. З одного боку, вона урівноважує суспільні суперечності через свою природну консервативність, з іншого ж, завдяки своїй інноваційній складовій, створює передумови для сталого суспільного розвитку. Йдеться як про розбудову економіки знань, що розвивається завдяки відновлюваним ресурсам людського інтелекту, так і про формування основних компетентностей особистості, здатної до ціложиттєвої освіти, та про виховання молоді, що буде захищеною і мобільною на ринку праці. Необхідна умова розвитку системи освіти області – забезпечення її пріоритетного фінансування.

Львівська область – один із головних наукових й освітніх центрів України. Її науковий та науково-дослідний потенціал дає змогу вирішувати низку важливих завдань економіки регіону та провадити дослідження за пріоритетними напрямками науки.

Прискорений розвиток високотехнологічних виробництв з випуску конкурентоспроможної продукції та формування експортного потенціалу є можливим лише завдяки впровадженню вітчизняних та світових науково-технічних досягнень. Сьогодні в рамках інвестиційних проектів на терени Львівщини переносяться конкурентні виробництва із зарубіжних країн. Використовується фактор дешевої та кваліфікованої робочої сили. Багато конкурентних технологій впроваджуються на реструктуризованих вітчизняних компаніях. Особливо це актуально для сфери будівельної індустрії, переробки та енергозбереження. Це дозволяє ефективніше використати кваліфікований виробничий потенціал та наростити його конкурентоспроможність.

Однак через трансфер технологій в економіку надходять технології сьогодення або вчорашнього дня, але не найновіші. Враховуючи високий науково-дослідний потенціал Львівщини в багатьох стратегічних секторах – як щодо результатів, так і можливостей, передбачається концентрувати ресурси для нарощення інноваційного потенціалу за напрямками головних наукових шкіл та провідних лабораторій. Тут важлива як державна підтримка, так і розвиток сучасних організаційних моделей, що об'єднують науку, банки та промисловість.

Львівщина – регіон із багатою культурною спадщиною і мальовничою природою. Завдяки великій кількості культурних та архітектурних пам'яток Львів внесено до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО. На території області також є чимало визначних пам'яток архітектури. Однак для того, щоб повною мірою використати цей потенціал, треба поліпшити транспортний доступ, підвищити міжнародний імідж міста і його промоції в міжнародних туристичних мережах.

Унікальними є можливості використання екосистеми Карпат і джерел мінеральних вод. Розвиток туризму за межами Львова, у малих населених пунктах і сільській місцевості є шансом для розвитку територій, де сільське господарство не дає достатніх прибутків місцевому населенню. Агротуризм може стати додатковим джерелом заробітку. Завдяки розвитку туристичної інфраструктури (наметових таборів, недорогих готелів і пансіонатів) можливо збільшити приплив українських та іноземних туристів до регіону. Це збагатить його економіку і підвищить доходи населення. Передбачається: підтримка зусиль приватних підприємців, які вирішать інвестувати в туристичний сектор, поліпшити екологічну ситуацію та зберегти цінну екосистему регіону; стимулювання розвитку підприємництва в туристичній сфері, сприяння розбудові та модернізації туристичної і рекреаційної інфраструктури, підвищення якості та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних пропозицій на світовому ринку послуг у сфері туризму; поліпшення рівня надання готельних послуг, що потребує реконструкції, модернізації наявної готельної бази, впровадження нових технологій, створення економічних стимулів для залучення інвестицій у будівництво та введення в експлуатацію нових готелів.

В основу стратегії економічного та соціального розвитку **Івано-Франківщини** покладена ідея сталого розвитку. Стратегічною метою розвитку регіону є стійке зростання добробуту населення на основі раціонального використання наявного ресурсного потенціалу, створення регіональної високоефективної, соціально орієнтованої ринкової економічної системи, сприятливих умов для підприємницької діяльності, збереження навколишнього середовища і гарантування екологічної безпеки.

Сталий розвиток економіки області передбачає раціональне, а отже, результативне й ефективне використання її природно-ресурсного потенціалу з урахуванням вимог екологічної безпеки, демографічних особливостей населення, можливостей трудового та інтелектуально-фахового потенціалу і рівня його зайнятості, налагодження міжрегіональних зв'язків у межах єдиного простору України, а також розвиток міжнародних відносин.

Стратегічно важливими діями регіональних органів управління у *сферах оздоровлення, структурної перебудови, інноваційно-інвестиційної та мотиваційно-кадрової політики* визначені наступні: удосконалення інвестиційної привабливості області для залучення коштів вітчизняних й іноземних інвесторів; маркетингове забезпечення розвитку зовнішньоекономічних зв'язків; пріоритетне спрямування державних інвестицій на створення сприятливих умов для залучення приватних та іноземних інвестицій у розвиток пріоритетних галузей економіки; диверсифікація регіональної інвестиційної та фінансової інфраструктури (страхових, консалтингових, аудиторських фірм, іпотечних та інвестиційних банків, інноваційних та інжинірингових компаній і фондів із залученням вільних коштів населення); залучення й ефективне використання кредитів і грантів міжнародних фінансових організацій; залучення міжнародних програм

технічної допомоги з розвитку малого та середнього бізнесу; використання міжнародних освітніх програм, дослідницьких грантів і стипендій.

Пріоритетне відродження сільського господарства області вимагає створення нової регіональної системи аграрного виробництва, яка буде функціонувати на рівні сучасних світових стандартів при збалансованості стратегічних інтересів селянства і суспільства. Це вимагає: завершення реструктуризації сільськогосподарських підприємств на основі поєднання приватної власності на майно і землю із створенням на їх базі відповідних виробничих та обслуговуючих кооперативів, приватно-орендних підприємств, інших формувань, орієнтованих на інтеграцію ресурсів галузі; здійснення системних заходів щодо підтримки індивідуальних форм товаровиробництва в аграрному секторі; формування ефективного агропромислового виробництва на основі новітніх технологій поглибленої переробки та зберігання сільськогосподарської продукції із стабілізацією й нарощуванням виробництва зерна, плодоовочевої продукції, картоплі, технічних культур і продукції тваринництва; розвитку інфраструктури консалтингового обслуговування аграрного виробництва; удосконалення фінансово-кредитного обслуговування аграрного виробництва; створення на науково обґрунтованих засадах оптових ринків сільськогосподарської продукції, системи оптової торгівлі харчовими продуктами, вдосконалення практики проведення виставкових заходів, семінарів та аукціонів для реклами товаровиробників сільгосппродукції; створення і розвитку недержавних агроторговельних домів й агробірж, контрактних і страхових компаній, бізнес-центрів, консультативних фірм, які надаватимуть цільові послуги щодо господарсько-фінансової діяльності, інформаційно-консультативного обслуговування, техніко-технологічного забезпечення сільськогосподарського виробництва; удосконалення системи соціального захисту селян і розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

Одним із визначальних чинників стратегії сталого розвитку області є *ефективне використання її лісів і лісосировинних ресурсів*, які виконують важливі екологічні, економічні та соціальні функції. Основними стратегічними завданнями розвитку цього комплексу слід вважати: розробку та імплементацію єдиної організаційно-економічної і техніко-технологічної політики використання лісових ресурсів та лісовідновлення, забезпечення основного принципу лісівництва – постійності і невичерпності лісокористування; забезпечення ведення лісового господарства виключно на науковій основі; ефективне залучення вітчизняних та іноземних інвесторів з метою відродження меблевого виробництва, поглибленої переробки деревини і використання галузевих природозберігаючих технологій; збереження, поліпшення стану і відновлення лісових екосистем та елементів ландшафту шляхом зниження техногенного тиску на лісові масиви; застосування природозберігаючих технологій і впровадження екологічних підходів у лісокористуванні; реалізацію заходів щодо поглиблення переробки деревини і збільшення частки виробів закінченого циклу; підвищення природоохоронної

активності, посилення ролі і відповідальності місцевих органів державного управління та самоврядування за збереження і використання лісових ресурсів.

Пріоритетними завданнями у сфері розвитку виробничої та соціальної інфраструктури регіону є забезпечення випереджаючих темпів розвитку транспортної, комунікаційної й торговельної інфраструктури, проведення житлово-комунальної реформи з метою поступового досягнення європейських стандартів в обслуговуванні населення.

Головним результатом сталого розвитку і побудови соціально орієнтованої ринкової економіки області мають стати: *здорова людина, поліпшення її життя, забезпечення соціального захисту населення, охорони здоров'я, освіти і науки, культури і мистецтва, фізичної культури і спорту, створення сприятливих умов для гармонізації міжнаціональних і міжконфесійних відносин в усіх сферах життєдіяльності.*

Пріоритетними завданнями у сфері культури і мистецтва повинні бути збереження духовно-інтелектуального потенціалу, культурної спадщини і самобутності регіону, підтримка обдарованої молоді, зміцнення матеріальної бази закладів культури та оснащення їх сучасними технічними засобами.

Досягнення цих цілей можливе на засадах поєднання традицій нового галузевого підходу, що в сучасних умовах означає створення ефективних механізмів підтримки культурно-мистецької сфери незалежно від форм власності, підпорядкування та правового статусу закладів культури й мистецтва, творчих колективів, об'єднань, груп із значно ширшим підходом до національної культури як цілісного способу життя українського народу.

Велика частка території Івано-Франківщини є і надалі повинна залишатися екологічно недоторканим куточком української території. Її унікальні природно-кліматичні умови, вразливість гірських та передгірних екосистем обумовлюють необхідність розробки і втілення в життя конкретних заходів особливого характеру щодо охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки.

Стратегічно важливими заходами у сфері техногенної та екологічної безпеки на території області повинні стати: забезпечення раціонального використання та охорони земельних ресурсів від забруднення і виснаження; зменшення викидів в атмосферне повітря шкідливих речовин; зниження обсягів використання водних ресурсів та рівнів забруднення вод шкідливими стоками; забезпечення збереження та відтворення лісових ресурсів і мисливської фауни; розвиток природно-заповідної мережі; запобігання негативному впливу стихійних явищ і аварій природного та техногенного походження; розвиток системи моніторингу довкілля, екологічної інформаційної системи, екологічної освіти та виховання.

Тернопільська область є аграрно-промисловим регіоном. Її розташування в західній частині правобережного Лісостепу – у зоні з родючими ґрунтами і достатнім зволоженням – сприяє розвитку сільськогосподарського виробництва, а поблизу Львівсько-Волинського вугільного басейну й індустріального Прикарпаття – піднесенню галузей

промислового виробництва. Висока щільність населення області є передумовою розвитку трудомістких галузей господарства.

Ключовою проблемою, що потребує поетапного розв'язання, є подолання диспропорцій соціально-економічного розвитку районів, підвищення інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів господарювання та конкурентоспроможності їхньої продукції.

Застаріла економічна база більшості районів не відповідає сучасним вимогам ринкової економіки і не використовує весь наявний потенціал. Їх господарська діяльність сьогодні базується на одній-двох галузях, підприємства яких є сировинними або виробляють проміжну та низькотехнологічну продукцію. Це стосується й таких малих монофункціональних міст, як Зборів, Почаїв, Монастириськ, Бучач, Підгайці, Збараж, Шумськ, Копичинці, Ланівці, Скалат та інші. Тому облдержадміністрацією внесено пропозиції до Загальнодержавної програми розвитку малих міст щодо комплексного вдосконалення їхньої інфраструктури.

Значна диспропорція у сфері економічного розвитку районів спричинена проблемами, що впливають на конкурентоспроможність, – незадовільний стан інфраструктури, низький рівень пристосування робочої сили до ринкових умов, недостатня підтримка розвитку підприємництва, відсутність інноваційної спроможності підприємств, деградації навколишнього природного середовища та, як наслідок, низька інвестиційна привабливість території.

З урахуванням наведеного стратегія розвитку територій регіону повинна бути спрямована насамперед на розв'язання таких проблем:

- підвищення інвестиційної привабливості районів та їх інноваційної активності;
- розвитку виробничої та соціальної інфраструктури насамперед малих монофункціональних міст і селищ;
- подолання диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку районів;
- раціонального використання ресурсного, і в першу чергу людського, потенціалу, особливо на селі.

Метою стратегії соціально-економічного розвитку Тернопільської області є перетворення її в інвестиційно привабливий регіон з конкурентною економікою, високим рівнем розвитку людських ресурсів, продуктивною зайнятістю населення, ефективною системою надання соціальних і житлово-комунальних послуг, чистим природним середовищем та високорозвиненою туристично-рекреаційною сферою.

Для вирішення мети виділено низку стратегічних завдань, серед яких важлива роль належить перетворенню Тернопільщини в інвестиційно привабливий регіон з конкурентною економікою. Реалізація його передбачає трансформацію економіки області у конкурентоспроможний господарський комплекс, який має забезпечити подальший соціальний і гуманітарний розвиток регіону, спрямування основних зусиль на наближення рівня життя населення до європейських стандартів та створення умов для посилення економічної активності територіальних громад, що сприятиме поступовому усуненню

галузевих і територіальних диспропорцій у розвитку продуктивних сил і забезпеченню прискореного зростання відносно відсталих в економічному та соціальному розвитку районів та міст Тернопільщини.

Виконання зазначеного завдання здійснюватиметься шляхом досягнення високих темпів технологічного оновлення виробництва, інноваційного інвестування, зростання продуктивності праці та відповідного підвищення конкурентоспроможності економіки. Першочергове значення приділятиметься:

- розвитку виробничої та соціальної інфраструктури місцевого й загальнодержавного значення;
- збільшенню обсягів інвестицій у пріоритетні галузі економіки області;
- сприянню створенню та впровадженню інновацій, ресурсо- й енергозберігаючих технологій, систем управління якістю та екологічного управління;
- сприянню розвитку малого і середнього підприємництва;
- промоції конкурентних переваг та інвестиційних проектів.

Стратегічним завданням Тернопільської області є *перетворення її в регіон екологічно чистого природного середовища, високорозвиненої культури, туризму і рекреації*. При цьому пріоритетними напрямками є:

- розбудова інфраструктури охорони навколишнього середовища, покращення екологічної ситуації;
- раціональне використання природних ресурсів, підвищення рівня лісистості;
- підтримка мистецького та культурного потенціалу і традицій;
- розвиток і промоція туристично-рекреаційного потенціалу;
- розвиток сучасної туристично-рекреаційної інфраструктури та туристичних продуктів.

Наступним стратегічним завданням є *перетворення області в регіон з високим рівнем розвитку людських ресурсів, продуктивною зайнятістю населення, ефективною системою надання соціальних послуг*. Тут виділені наступні пріоритетні напрями:

- забезпечення високих стандартів навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації кадрів;
- активізація міждержавного й міжрегіонального співробітництва у сфері освіти і науки;
- адаптація системи освіти і науки до вимог ринку праці;
- створення умов для продуктивної зайнятості працездатного населення, запобігання безробіттю;
- підвищення ефективності системи надання соціальних послуг.

Головним результатом реалізації стратегії розвитку має стати виробництво суб'єктами господарювання області конкурентоспроможної продукції в усіх сферах економіки і досягнення таким чином основної стратегічної мети – підвищення рівня якості життя населення області.

Чернівецька область – край, в якому поєднані історична доля Північної Буковини та частини Бессарабії. Розташована вона на перехресті магістральних

шляхів Центральної, Південної та Східної Європи, на південному заході України у передгір'ї Карпат по течії рік Дністер і Прут.

Місія Чернівецької області полягає в тому, щоб забезпечити якісне та найбільш ефективно, в т.ч. з позицій використання бюджетних коштів, створення умов соціально-економічного розвитку територій, виконання чинних державних та місцевих нормативно-правових актів, забезпечення необхідних умов для раціонального використання, збереження й відновлення природних ресурсів, екологічного середовища, рівні можливості всім громадянам краю для реалізації своїх конституційних прав та обов'язків, отримання соціальних послуг, функціонуючи на основі прозорості і доступності для громадян та їх участі у розв'язанні нагальних і перспективних проблем розвитку Буковини.

Структурна перебудова промислового комплексу області буде спрямована на зростання питомої ваги видів промислової діяльності, які зорієнтовані на випуск продукції кінцевого споживання, в т.ч. збільшення виробництва товарів для населення. Передбачається подальший розвиток галузей, що визначають технічний прогрес, а саме машинобудування, ремонт та монтаж машин і устаткування, в т.ч. підприємств електронного напрямку, на основі тісної співпраці з науковими закладами області, оптимізація структури промислової продукції, збалансованість виробничих потужностей для забезпечення випуску конкурентоспроможних товарів.

Велике значення для розвитку народногосподарського комплексу області має електроенергетика. Основним завданням у цій галузі є зменшення технологічних і комерційних втрат, заміна зношеного та морально застарілого обладнання на сучасне. Головними напрямками такого переозброєння є: поступова заміна провідних ліній електропередач напругою 0,4 кВт на кабельні (одне село у рік по кожному РЕМу); заміна систем обліку електроенергії на більш сучасні; впровадження нових технологій з реалізації електроенергії населенню; будівництво вітряних електричних установок (ВЕУ); відновлення малих ГЕС на гірських річках.

Суттєвою особливістю *транспортного ринку* області є швидке зростання частки малого та середнього бізнесу як серед споживачів транспортних послуг, так і перевізників. Відбувається стрімке розукрупнення транспортних підприємств, збільшення їх абсолютної чисельності, з'являються конкурентоспроможні на зовнішніх ринках транспортних послуг місцеві вантажоперевізники.

Взявши до уваги сучасний стан і тенденції розвитку господарства області та її експортного потенціалу, можна стверджувати, що найінтенсивнішого розвитку набудуть міжнародні та міжобласні перевезення, а також ті, які невіддільно пов'язані з вантажоутворюючими ланками прикордонної транспортної системи. Це підтверджується стрімким зростанням кількості транспортних посередників області. В умовах інтеграції економіки України до загальноєвропейського економічного простору формування транспортних систем прикордонної Чернівецької області повинно слугувати засобом інтеграції вітчизняного транспортного комплексу до міжнародної системи транспортних комунікацій, а також бути більш ефективним інструментом

вирішення соціально-економічних завдань розвитку області, створення інфраструктурної бази ринкових перевезень, формування ринку транспортних послуг, який забезпечує просторову інтеграцію господарської діяльності, розширення міжобласних та міжнародних зв'язків, комплексне раціональне використання усіх видів ресурсів.

Доцільно також впровадити термінальну систему доставки вантажів, яка, за світовим і вітчизняним досвідом, порівняно з існуючою забезпечить зростання виробітку рухомого складу в 1,5 раза, удвічі скоротить час виконання заявок на перевезення, підвищить мінімум у 1,5 раза продуктивність праці в системі, зменшить собівартість одиниці транспортної роботи.

У розвитку аграрного сектору економіки передбачається вихід на якісно вищий рівень вирішення принципово нових завдань аграрної реформи, які полягають у забезпеченні сталого розвитку цієї галузі, її прибутковості та конкурентності, а також високого рівня продовольчої безпеки регіону, що є, у свою чергу, одним з наріжних каменів підвищення добробуту жителів села.

Стратегія розвитку аграрного сектору економіки області визначатиметься також удосконаленням інфраструктури агропромислового виробництва, активізацією інвестиційної діяльності, технологічним і технічним переоснащенням виробничих процесів, а також інноваційною діяльністю та науковим забезпеченням галузі.

Значення лісу, його багатогранну роль у житті суспільства і людини важко переоцінити. Це найдосконаліший, здатний до відтворення природний ресурс, багате джерело різноманітних продуктів, що використовуються для задоволення потреб людини. Враховуючи багатофункціональне значення лісів області для розвитку лісового господарства і використання лісових ресурсів, передбачається комплекс лісогосподарських, економічних, господарсько-технологічних і правових заходів, направлених на підвищення рівня ведення лісового господарства. Характеристика лісового фонду області, його вікова структура та породний склад свідчать про можливість довгострокового, рівномірного, невиснажливого лісокористування на тривалу перспективу.

Важливими є забезпечення повного використання наявних виробничих потужностей по переробці лісосировини, створення сприятливих умов для технологічного переоснащення виробництва, впровадження нового енергозберігаючого й маловідходного обладнання з метою раціонального використання сировини і матеріалів, вивільнення паливної деревини з паливного балансу з метою її промислового використання. Раціональне та невиснажливе ведення лісового господарства, комплексне використання лісосировинних ресурсів можливе тільки при ефективному здійсненні заходів щодо охорони та захисту лісу.

Головною метою стратегії туристичної індустрії є: об'єднання зусиль місцевих органів влади, туристичних підприємств та інших зацікавлених організацій у створенні правових, організаційних умов для інтенсивного розвитку туризму в краї, виробництва конкурентоспроможного туристичного продукту та максимальне задоволення попиту жителів регіону і його гостей. Основні завдання стратегії: забезпечення сталого розвитку туристичної галузі

та підвищення її частки у валовому продукті області; збільшення частки доходів до міського, обласного та центрального бюджетів; створення іміджу Буковини як туристичного центру в Україні та за кордоном; залучення інвестиційного й кредитного капіталу, фінансування туристичних проектів за рахунок власних коштів суб'єктів підприємницької діяльності; диверсифікація економіки Чернівецької області та туристичної індустрії; розширення використання рекреаційних ресурсів і туристичних можливостей області; залучення іноземних туристів та громадян України на відпочинок, оздоровлення, а також з пізнавальною, релігійною, етнічною й іншими цілями; відновлення та збереження пам'яток містобудування, архітектури, культури, побуту, культових закладів тощо; активізація підприємницької діяльності; розширення інноваційних можливостей економіки; використання економічних, соціальних, виховних, оздоровчих, спортивних, освітніх та інших функцій туризму з метою підвищення рівня життя мешканців Буковини й створення додаткових робочих місць.

Чернівецька область належить до регіонів з високим рівнем попиту на іноземні інвестиції. Загальний обсяг необхідних іноземних інвестицій, за підрахунками спеціалістів, становить понад 1,0 млрд дол. США. Область потребує інвестувань у розвиток інфраструктури транскордонного туризму, у тому числі фольклорного, культурно-етнічного, релігійного, сільського, екологічного, екстремального та спортивного, багатопрофільного літнього і зимового гірничо-спортивного туризму, масового пізнавально-оздоровчого відпочинку, бальнеологічного лікування, а також у розбудову системи оздоровчих закладів як одного з найбільш ефективних шляхів використання унікального ландшафтно-рекреаційного потенціалу регіону.

Інтеграційні процеси в Європі зумовлюють особливу актуальність для Чернівецької області питань вибору цивілізованих форм європейського співробітництва. Тому постає питання використання основних форм транскордонного співробітництва (ТКС), їх переваг, а в цілому – інтенсифікації розвитку ТКС. Загалом для інтенсифікації розвитку ТКС в області передбачається реалізація таких заходів: моніторинг транскордонного планування через соціально-економічний аналіз; широке інформаційне забезпечення заходів транскордонного розвитку та залучення до них громадськості; розроблення спільних проектів розвитку прикордонних територій; належна фінансова підтримка прийнятих проектів розвитку як з внутрішніх, так і зовнішніх джерел; удосконалення системи митного та міграційного прикордонного контролю; створення й масовий доступ до інформаційної бази потреб та повного асортименту продукції підприємств сусідніх територій; створення відповідного координаційного центру, який би професійно займався питанням ТКС тощо.

Вінницька область – розвинений промислово-аграрний, науково-виробничий, культурно-освітній центр України та Поділля, де створені умови для якісного рівня життя населення шляхом інноваційного розвитку економічного потенціалу і позитивного інвестиційного клімату.

Метою стратегії регіонального розвитку Вінницької області на період до 2015 року є формування умов для підвищення якості життя та добробуту

населення на основі зростання конкурентоспроможності області, впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки, забезпечення сталого на сучасній технологічній основі комплексного економічного і соціального розвитку міст, районів, селищ і сіл.

Серед стратегічних пріоритетів області провідне значення належить *розвитку людських ресурсів*, основою яких буде система освіти. Реформування останньої, що впродовж тривалого часу обслуговувала економіку індустріального типу, визначається необхідністю переходу на шлях постіндустріального розвитку, а відсутність регіонального ринку праці, слабка прив'язаність його до ринку освітніх послуг і неусвідомлення необхідності накопичення соціального капіталу звужує перспективи і можливості регіону, знижуючи, таким чином, його конкурентоспроможність. Для вирішення зазначеної проблеми потрібно сформуванню регіональний інформаційний простір, здійснити модернізацію освітньої галузі на базі застосування нових технологій отримання знань, створити раціональну структуру зайнятості і шляхи примноження соціального капіталу. Тому для реалізації визначаються наступні пріоритетні напрями: забезпечення високих стандартів навчання, доступного для працівників протягом усього періоду їх виробничої діяльності; активізація співпраці у сфері освіти і науки; підтримка сім'ї як основи суспільства, боротьба з дитячою безпритульністю, покращення якості життя дітей соціально вразливих груп; гарантування продуктивної зайнятості працездатного населення та пенсійного забезпечення; покращення стану здоров'я населення області, забезпечення якісної і доступної медичної допомоги, динамічного розвитку системи охорони здоров'я.

Погіршення екологічної ситуації не тільки негативного позначається на загальному стані здоров'я жителів області, а й зменшує рекреаційні можливості територій, знижує екологічну свідомість людей, що, у свою чергу, призводить до зростання захворювань, зниження тривалості життя, народжуваності, деформуючи структуру зайнятості і стримуючи темпи розвитку регіону. Ландшафт завжди впливає на формування світосприйняття, ментальності, культури людей. Руйнуючи його, людина руйнує себе.

Наступним пріоритетом є гарантування екологічної безпеки та використання рекреаційного потенціалу. Це передбачає формування екологізації свідомості населення, виробництва і систем господарювання, створення ефективної екологічної та рекреаційно-туристичної інфраструктури області. Реалізація цього напряму забезпечуватиметься шляхом визначення соціальної, економічної та екологічної ефективності піднесення рекреаційного комплексу області, зокрема, розвитку м. Хмільника як міста-курорту (розвиток рекреаційних ресурсів радонових вод і курортно-лікувального бізнесу на базі лікувальних вод Придністров'я (Садковецький, Бронницький); розбудови культурно-мистецького простору та збереження культурної спадщини.

Інвестиційно-інноваційному розвитку сприятимуть упровадження інновацій, інвестування, енергозбереження, зменшення диспропорцій соціально-економічного розвитку територій, реструктуризація економіки, модернізація і відновлення інфраструктури. Прискорити економічний розвиток

регіону можливо лише на основі зростання його новаторського потенціалу. Задля реалізації зазначеного в області визначаються наступні напрями:

- посилення конкурентного середовища та рівня конкурентоспроможності бізнесу, реалізація великих інвестиційних проєктів; створення умов для розвитку *high-tech* технологій у 20-кілометровій зоні обласного центру;

- реструктуризація економічної бази і створення умов для диверсифікації на новій технологічній основі за рахунок зміцнення промислового потенціалу та аграрного сектору економіки області.

Пріоритетний напрям – розбудова та модернізація інфраструктури, що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості області, її міст і районів. Недостатній рівень розвитку виробничої і невиробничої інфраструктури, зокрема житлово-комунального, готельного, дорожнього господарства, енергетичного сектору, транспортних та інформаційних комунікацій, стримує економічне зростання області. У зв'язку з цим буде підтримуватися робота з подальшого розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, що здійснюватиметься шляхом реформування житлово-комунального господарства, покращення інфраструктури життєзабезпечення населення та розвитку транспортно-дорожнього комплексу.

Сучасний економічний розвиток неможливий без накопичення соціального капіталу, високий рівень якого дозволяє вибудувати стратегію інноваційності регіону. Але реалізація зазначеного залежить від того, наскільки жителі відповідної території є відкритими і підприємленими, тобто як вони співпрацюють з сусідніми-регіонами, в т.ч. з європейськими країнами.

Складовою міжрегіональних відносин є економічне, торговельне, науково-технічне, інформаційне та культурне співробітництво, яке дає змогу більш повно розкрити і задіяти внутрішній потенціал територій. Основу поглиблення співробітництва повинна становити економічна складова як вихідна для активізації інших видів відносин між регіонами. Нагальною потребою є поєднання інтеграційного руху з розширенням сусідських відносин з країнами СНД та членами ЄС. Це передбачає розширення міжрегіональної економічної взаємодії та розвиток єврорегіонального співробітництва.

Пріоритетний напрям – створення і реалізація моделі багатомірного простору, придатної для вирішення завдань ефективно організації та розвитку територіальних громад. Ця проблема є однією із найгостріших не тільки в області, але й в Україні. Жодне питання неможливо успішно вирішити без забезпечення належного функціонування місцевої влади. А це насамперед недостатність і низька якість публічних послуг, невідповідність дій влади потребам та інтересам громадян, відсутність або невисокий рівень місцевого економічного розвитку та різний рівень територіального розвитку, неузгодженість дій та конфлікти між органами державної влади й місцевого самоврядування. Розглядаючи причини цього, необхідно визначити два шляхи їх усунення:

- розширення фінансово-економічних можливостей територіальних громад;
- узгодження діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів

місцевого самоврядування різних рівнів щодо розвитку області, міст і районів.

Пріоритетний напрям – створення бренду області та системи ефективного промоушену з урахуванням складових внутрішнього й міжнародного іміджу регіону. В реалізації цього напрямку важливе місце належить розвитку туристичної галузі, формуванню сталого культурного та мистецького середовища, а також застосуванню сучасних маркетингових комунікацій. Розвиток туризму сприяє формуванню привабливості регіону, робить його відомим, позитивно впливає на ринок культурних послуг, активізує національну свідомість і допомагає мешканцям регіону позбутися комплексу меншовартості.

З метою підвищення ефективності економічного розвитку Карпатського регіону необхідно:

- органам місцевої влади при плануванні території під забудову враховувати водний фактор, погоджувати технічні умови з органами гідрометеослужби та водного господарства;
- фінансувати програми проведення протипаводкових заходів;
- при обґрунтуванні економічних проектів враховувати вимоги Водного кодексу України щодо водоохоронних зон і прибережних смуг;
- удосконалювати мережу водо- й опадомірних постів та здійснювати автоматизацію спостережень на них;
- запроваджувати екологічний моніторинг у різних висотних поясах, переглянути систему організації заповідників, національних парків та резерватів;
- постійно здійснювати оцінку особливостей впливу тих чи інших факторів господарської діяльності на стан гірських лісів, на зміну гідрологічного режиму річок і територій для вироблення найбільш ефективних заходів щодо відновлення порушених природних умов;
- удосконалювати територіальну організацію господарства з урахуванням ризику гідрометеорологічних загроз;
- забезпечити відповідальність підприємств за порушення природоохоронних законів і норм, що можуть завдати шкоди екології регіону.

Нині назріла необхідність створення системи управління ризиком з метою забезпечення стійкого розвитку суспільства, тобто безпеки людини і навколишнього середовища в умовах підвищення якості життя кожного індивідуума.

Виходячи з результатів системного аналізу, ключовими завданнями вирішення проблеми захисту від паводків є наступні:

- формування та впровадження політики управління протипаводковими ризиками;
- впровадження методів інтегрованого планування водо-, землекористування та протипаводкових заходів на територіях у складі планів просторового розвитку територій;
- розвиток інноваційних технічних та технологічних рішень для вдосконалення комплексу інженерних заходів захисту від паводків;
- запровадження інституційної реформи та розбудови потужностей для сталого впровадження політики управління протипаводковими ризиками;

- розробка економічних механізмів залучення державних і приватних інвестицій у комплекс протипаводкових заходів, у тому числі системи попередження населення, евакуації та рятуння.

Для вирішення поставлених завдань необхідним є здійснення структурних (інженерних, технічних, технологічних) та неструктурних робіт (організаційних й економічних), налагодження інформаційного забезпечення для прийняття управлінських рішень. На рисунку наведена схема організації різних видів діяльності для запровадження процесу управління протипаводковими ризиками. Усі ці заходи повинні бути узгоджені у складі єдиної стратегії та загального плану управління паводковими ризиками, що потім детально наводиться у плані впровадження конкретних дій, з визначенням термінів їх виконання та можливих організацій виконавців. Цей план повинен також містити заходи щодо його реалізації у довготривалій перспективі та ймовірні джерела фінансування.

Виходячи з аналізу міжнародного досвіду стосовно складових водогосподарської політики, основними документами із запобігання та зменшення ризиків паводків в Україні повинні стати такі:

- Концепція запобігання та управління паводковими ризиками у складі довготермінового водного бачення на національному рівні;
- Державна програма управління паводковими ризиками, що має стати стратегічним документом та діяти як директива на національному рівні;
- доповнені та узгоджені статті Водного, Земельного і Лісового кодексів, відповідні підзаконні акти і нормативна база.

Для запровадження та реалізації протипаводкової складової водної політики згідно з європейськими стандартами необхідно вжити заходи щодо:

- залучення до формулювання політики, планування та впровадження комплексу робіт зацікавлених сторін на всіх рівнях управління (державні установи, приватний сектор, населення, науковці, недержавні організації);
- створення єдиного координаційного центру при Кабінеті Міністрів України та Державводгоспі;
- розробки державних документів, що є складовими водогосподарської політики в частині захисту від паводків – концепції, програми та плану дій (схеми комплексних заходів) з механізмами їх реалізації;
- проведення комплексних багатодисциплінарних досліджень для наукового обґрунтування комплексу організаційних, інженерних, технологічних, екологічних і соціальних заходів, розробки та реалізації довгострокових інтегрованих планів управління водними і земельними ресурсами у басейнах річок, розробки проектів та реалізації цих планів на територіях, упровадження спеціальних навчальних програм для різних груп зацікавлених сторін та ін.;
- організації та проведення моніторингу природного середовища й антропогенної діяльності у басейнах річок, налагодження контролю за виконанням планів (у тому числі шляхом залучення незалежної експертизи та громадського контролю), оцінки ефективності та коригування політики.

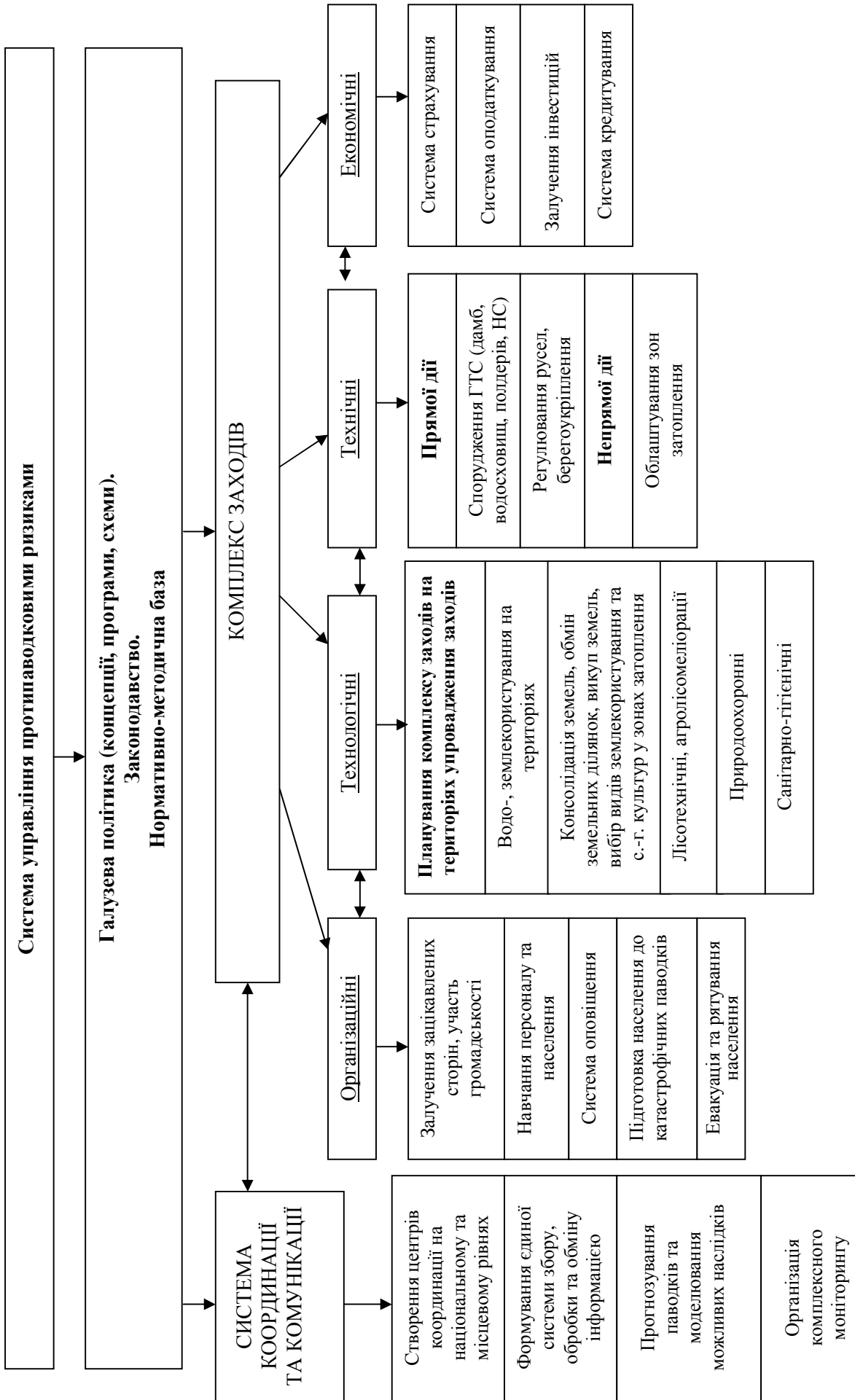

Рисунок. Схема організації різних видів діяльності для запровадження процесу управління протипадовковими

Для підготовки інтегрованих планів водо- і землекористування на територіях та їх узгодження з планами протипаводкових заходів необхідною є розробка певних універсальних інструментів, що можуть бути представлені у вигляді рекомендацій, моделей, баз даних та знань, програмного забезпечення, зокрема:

1. Створення бази даних та розробка уніфікованих методів моделювання водних і земельних ресурсів у басейнах річок.
2. Створення бази знань з міжнародного досвіду щодо захисту територій від паводків.
3. Рекомендації з інтегрованого планування використання водних та земельних ресурсів у розрізі сільськогосподарських територій та басейнів річок.
4. Рекомендації по залученню інвестицій та розробка комплексних інвестиційних проектів у галузі водного господарства.
5. Інструкції користувачам для використання моделей управління водними й земельними ресурсами у ГІС (для моделювання якості та кількості водних ресурсів і сценаріїв водо- й землекористування на територіях).
6. Створення системи підтримки прийняття рішень з інтегрованого управління водними ресурсами та протипаводковим комплексом.
7. Розробка методики організації та проведення комплексного моніторингу природних й антропогенних факторів у межах річкових басейнів.
8. Нормативно-правове забезпечення формування та реалізації політики із запобігання та зменшення ризиків паводків.
9. Розвиток міжнародного співробітництва.
10. Залучення місцевої громади, землевласників та землекористувачів до планування водо- і землекористування.

Організаційні заходи щодо реалізації політики включають наступні дії.

На національному рівні:

- виявлення всіх учасників процесу управління, перегляд та визначення обов'язків і закріплення їх на законодавчому рівні;
- залучення всіх зацікавлених сторін на національному рівні до формування політики із запобігання та зменшення ризиків паводків в Україні та розробки комплексних планів її реалізації;
- створення постійно діючого координаційного центру на національному рівні та координаційної ради, визначення їх завдань, необхідних обсягів та джерел фінансування;
- розширення знань і досвіду щодо залучення та участі зацікавлених сторін у формуванні й реалізації політики (видання рекомендацій, запровадження навчальних програм для управлінців різного рівня);
- впровадження сучасних методів координації та комунікацій між всіма учасниками процесу;
- розбудову потужностей організацій та координаційного центру відносно впровадження інноваційних технологій, наукових досліджень, збору та обробки інформації, проведення семінарів за методиками мозкових штурмів і

відкритого простору для узгодження спільних планів дій та врахування різних інтересів;

- розробку єдиної програми і планів організаційних заходів та узгодження її на рівні координаційної ради й Кабінету Міністрів України.

На місцевому рівні:

- створення постійно діючого координаційного центру із своєчасного оповіщення, евакуації та рятування населення на місцевому рівні;

- створення водно-земельних комітетів за участю населення й органів місцевого самоврядування у розробці інтегрованих планів розвитку територій (консолідація земель, обмін ділянками, викуп земель, переведення в інші види землекористування);

- підвищення обізнаності громадськості щодо можливих наслідків паводків та рішень з управління паводковими ризиками;

- проведення навчальних курсів для водно-земельних комітетів та фахівців координаційного центру;

- налагодження постійних зв'язків з координаційним центром на національному рівні для обміну інформацією та участі у роботі Координаційної ради на національному рівні;

- розбудову потужностей місцевих організацій (навчання, покращення менеджменту та ін.).

Існує значний потенціал партнерства бізнесу і влади в природоохоронній сфері для залучення в неї приватного капіталу. Розвиток партнерства бізнесу і влади дозволить вирішити два завдання: скоротити дефіцит джерел фінансування, а також підвищити якість і ефективність управління об'єктами водогосподарського комплексу протипаводкового призначення.

Партнерство бізнесу і влади передбачає використання концесійних механізмів у реалізації комерційних і соціальних проектів, залучення приватних інвестицій для здійснення заходів державних цільових програм, програм соціально-економічного розвитку регіону або, навпаки, залучення державних коштів у проекти технічного переозброєння компаній і галузей економіки.

Партнерство бізнесу і влади повинно сприяти стимулюванню надходжень приватних інвестицій на реалізацію об'єктів протипаводкового призначення й узгодженню інфраструктурних пріоритетів держави з інтересами приватного бізнесу, пов'язаними з реалізацією комерційних проектів.

Метою партнерства бізнесу і влади є не тільки фінансування інвестиційних потреб, а створення ефективної системи нарощування суспільних благ (послуг) та покращення привабливості регіону для комерційних інвестицій.

Підвищення соціальної відповідальності бізнесу є чинником зростання інвестиційної активності в соціальній сфері. Практика утримання соціальних об'єктів на балансах підприємств була поширена в радянський період. Перехід до ринку супроводжувався передачею об'єктів природоохоронної сфери місцевим органам влади. Обмеженість бюджетів місцевих органів влади призвела до недостатнього фінансування некомерційного сектору. Відновлення об'єктів

соціальної сфери часто відбувається за добровільною участю соціально відповідальних підприємств.

Суспільна відповідальність виробника стає в конкурентній боротьбі чинником, не менш важливим, ніж співвідношення ціни та якості. Соціологічні дослідження підтверджують, що за рівних умов люди вибирають ту компанію, яка, на їх думку, є соціально відповідальною. Ці переваги трансформуються в купівлю акцій, придбання товарів і послуг.

Позитивна ділова репутація має конкретне вартісне вираження у вигляді внеску в ринкову вартість бізнесу.

Значущими критеріями соціальної відповідальності бізнесу є:

- організація професійного зростання, відпочинку і лікування своїх працівників, створення можливостей для заняття спортом;
- поліпшення соціально-економічних умов регіону, в якому здійснюється основна діяльність комерційної організації, зокрема розвиток соціальної інфраструктури населених пунктів, упорядкування територій, природоохоронна діяльність.

Корпоративна соціальна відповідальність забезпечує довгостроковий розвиток бізнесу і зростання його капіталізації на фінансовому ринку.

В процесі розвитку водогосподарської політики в частині захисту від паводків необхідно враховувати існуючі правові засади та механізми.

Отже, вирішення питань соціально-економічного розвитку Карпатського регіону з урахуванням ризиків катастрофічних паводків потребує вдосконалення законодавчої та нормативної бази з питань раціонального водо-, лісо- і землекористування, інституціонального забезпечення соціально-економічного розвитку паводконебезпечних територій, ведення постійного моніторингу стану басейнових річкових систем, урахування інтересів владних і бізнес-структур та жителів регіону, контролю і координації дій, пов'язаних з протипаводковою діяльністю.

УДК 332.13

Л.Г. ЧЕРНЮК

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В РЕГІОНАЛЬНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМАХ

Проблеми соціально-економічного розвитку країни, просторової організації продуктивних сил обумовлені неефективним регулюванням процесів трансформації, неоптимальністю структурної перебудови регіональних господарських систем, пізнання сутності яких має важливе теоретичне і практичне значення.

© Л.Г. Чернюк, 2008